

ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА ТА ЇЇ СТРУКТУРА

Якщо певна проблема є практично значимою, то на неї звертають увагу перш за все ті, хто на практиці відчуває недостатність того чи іншого компонента і згоден шукати вихід із цієї ситуації. Про невисокий рівень економічної культури в суспільстві сьогодні пишуть політологи, соціологи, економісти, етнографи. Кожен із них користується своїми методами для дослідження цього досить складного явища і категорії — економічна культура.

Про економічну культуру пишуть як про те, чого нам не вистачає, чого у нас недостатньо, що потребує формування та підвищення [1, 58]. Всім тим, хто працює і хто хоче більш ефективно працювати у ринкових умовах, потрібні чіткі відповіді на запитання, що стосуються місця і ролі економічної культури.

Проблема економічної культури є порівняно новою серед суспільних наук. Повної характеристики економічної культури взагалі та економічної культури юриста зокрема як явища та категорії покищо немає.

Рівень наукової розробки проблеми економічної культури в широкому розумінні визначає теоретико-методологічну базу дослідження зміни економічної культури в умовах ринкової трансформації. Окремі аспекти економічної культури завжди перебували в колі наукових інтересів економістів — представників різних шкіл і течій. Зокрема вони розглядалися у роботах А. Сміта, П. Хейне, Ф. Хайєка, Д. Мак-Клелланда, П. Печчеї, А. Маслоу, Ф. Герцберга, Л. Портера, Е. Лоулера, П. Самуельсона, Р. Рюттингера, В. Оучі, Т. Петерса, Я. Корнаї, Р. Уотермана та інших дослідників.

Широке відображення різних проявів економічної культури знайшло в працях українських вчених: Л. Бесчасного, В. Богині, А. Гальчинського, В. Геця, Б. Губського, І. Лукінова, А. Чухно, В. Лагутіна, В. Колота, С. Покропивного, В. Сизоненко та ін. А також російських вчених: А. Агеєва, Л. Кузьміна, В. Щербина, Т. Заславської, Р. Ривкіної, В. Попова, Л. Пономарьова, В. Чичканова, А. Морозова та ін. У той же час сьогодні немає комплексних глибоких розробок, узагальнень та пропозицій щодо ролі економічної культури в розвитку економіки, які б сформуливали теоретичні основи та методологічні підходи до розробки державної стратегії, безпосередньо спрямованої на оновлення економічної культури як засобу і мети економічного зростання.

Одним із найважливіших завдань юридичної науки на сучасному етапі розвитку України є вироблення обґрунтованих наукових рекомендацій щодо ефективного правового впливу на економічні відносини. Це може бути досягнуто за умови всебічного аналізу тенденцій суспільного розвитку, правильного визначення характеру суспільних відносин, що піддаються регулюванню, передбачення соціальних результатів, які повинні настати в результаті спроб регулювати їх засобами права.

Історія свідчить, що взаємодія права, економіки та держави набуває особли-

вого значення у періоди інтенсивних соціально-економічних та суспільно-політичних перетворень. Досвід так званих «нових індустріальних країн» показує, що перехід до ринкової економіки та її стрімкий розвиток відбуваються за активної ролі права та участі держави. Існує достатньо історичних і логічних підстав стверджувати, що серйозні економічні перетворення, успішний економічний розвиток значною мірою залежать від місця та ролі права в організації економічних процесів. Все це пояснює постійну актуальність наукових досліджень, пов'язаних із з'ясуванням ролі права як фактора економічного розвитку, аналізом механізму правового впливу на економічні відносини, вивченням взаємозалежності окремих економічних і правових інститутів. Такого роду дослідження є необхідною передумовою вирішення цілого ряду практичних завдань у галузі правотворчості, правозастосування та правореалізації.

Проблема співвідношення економіки та права як в економічній, так і правовій науці є певною мірою традиційною, але сучасний момент характеризується новими особливостями функціонування економічних систем та новими можливостями і завданнями формально-правового регулювання, наявністю нових тенденцій, які неможливо було врахувати раніше. Постійно розвиваються і методологічні основи дослідження взаємодії економіки і права.

Економічна теорія права (economics of law) недавно відзначила півстолітній ювілей. Даний напрям неінституціоналізму досліджує вплив правових механізмів на економічне життя суспільства, на легальний бізнес, а також на економічні принципи конструювання та використання правових норм. Оскільки однією із найважливіших проблем при цьому визнається питання щодо оптимального розподілу прав власності, то даний напрям доволі часто називають економічною теорією прав власності (property rights economics), хоча, на наше переконання, термін «економіка права» більш ширше поняття, ніж економіка прав власності.

Основоположником і лідером теорії прав власності по праву вважається американський економіст Р. Коуз. У своїй знаменитій статті «Проблема соціальних втрат» [2, 95], після опублікування якої у 1960 р. економіка права остаточно сформувалась як самостійний економічний напрям, він звернувся до давньої проблеми негативних зовнішніх ефектів — ефектів, від яких потерпають ті особи, хто не має жодного стосунку до шкідливих виробництв.

Економічна культура юриста — це система економічних знань, вмінь та навиків, які дозволяють реалізовувати економічні права та економічно обґрунтовано виконувати свої професійні обов'язки.

Формування економічної культури юриста продиктовано економічною політикою держави, спрямованою на мобілізацію зусиль усіх професіоналів щодо розвитку української економіки та підтримки вітчизняного товаровиробника. Внесок юриста-професіонала у реалізацію економічної політики держави полягає в тому, щоб:

- 1) приймати правові рішення у сфері економічних відносин на належному професійному рівні;
- 2) перешкоджати правопорушенням в економічній сфері.

Структура економічної культури юриста полягає в:

– оволодінні знаннями економічної теорії та законодавством у сфері економіки, широкій інформованості про економічне життя суспільства, його закономірностях, правах і обов'язках громадян, які виступають активними учасниками економічних відносин;

– переконаності в необхідності економічних реформ ринкового типу, піднятті економічного рівня країни, звільненні економіки від тіньових структур та схем, утвердженні її стабільності, охороні та захисті економічних прав і свобод громадян;

– участі в недопущенні та попередженні різного роду зловживань у системі економіко-правових відносин.

Надзвичайно важливе значення має знання юристом економічних прав, тобто суб'єктивних прав у сфері економіки, у сфері економічних (майнових) відносин. Глибина пізнання механізму їх здійснення необхідна не лише для реалізації власних прав. Вона дозволяє юристу кваліфіковано охороняти та захищати економічні права потенційних клієнтів.

Економічні права — це можливості або свободи людини і громадянина розпоряджатися предметами споживання та основними факторами господарської діяльності: власністю і працею, проявляти зацікавленість та ініціативу при реалізації своїх здібностей та набутті засобів для існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ.

До цих прав належать: право приватної власності, право на підприємницьку діяльність, право громадян на користування: а) природними об'єктами права власності народу; б) об'єктами права державної та комунальної власності.

Особливе місце серед економічних прав займає право на приватну власність. У ст. 41 Конституції України записано, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися власністю та результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [3]. Право приватної власності набувається у порядку, визначеному законом. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Разом з тим використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі.

Глибока орієнтація юриста в механізмі реалізації економічних прав громадян неможлива без знання економічного чи господарського механізму в широкому розумінні цього слова. Це — закони, норми, правила поведінки, податкова політика, колективні договори, міжурядові та інші угоди. Всі вони органічно взаємодіють між собою та з механізмом ринкового регулювання економіки. Знання про них можна отримати в економічній теорії. Саме економічна теорія виступає фундаментом економічної культури юриста: вона забезпечує його професіоналізм при вирішенні юридичних справ, що мають економічний зміст (наприклад, при розгляді господарських спорів у господарському суді). Юрист-професіонал повинен вільно орієнтуватися в економічних поняттях, на перший погляд простих, але в дійсності надзвичайно складних: що таке виробництво, споживання, гроші, ціни, доходи, витрати. Він зобов'язаний відрізнити показне

в економіці від дійсного. Наприклад, при розгляді юридичної справи та визначенні рівня добробуту особи необхідно враховувати не лише поточний грошовий дохід, але й накопичене майно чи грошові збереження.

Для юриста вкрай важливе знання основ: мікроекономіки — на рівні окремої людини, сім'ї, підприємства, фірми; макроекономіки — уявлення про економіку як про цілісну, єдину систему, тобто про процеси виробництва, розподілу, споживання товарів та послуг в масштабах регіону, країни, світу.

Враховуючи той факт, що в економічній науці виділяють теоретичну (політичну) економіку і практичну (прикладну) економіку, виникає логічне питання, наскільки глибоко юрист повинен знати кожну із них. Юридична практика свідчить, що для юриста будь-якої спеціалізації (насамперед, юриста, котрий займається правотворчістю) важливе знання основ теоретичної частини економічної теорії, а для юриста, котрий вирішує завдання у сфері реальних економічних відносин, необхідні глибокі знання прикладної економіки. Така ситуація пояснюється тим, що прикладна економіка тісно пов'язана з економічною конкретикою, предметно аналізує господарську діяльність, вивчає економічну ситуацію, що стосується ведення домашнього господарства, підприємництва тощо. Прикладна економіка спирається на реальну інформацію, широко використовує практичні дані.

Ефективність професійної діяльності юриста закономірно пов'язана з його економічною культурою. Відомо, що економіка — це певна система цінностей, яку здобула держава та її народ. Економіка похідна від політики, вона залежить від неї, тобто стабільність економіки визначає державна політика.

У науковій літературі є спроби визначення економічної культури. Так, деякі автори під економічною культурою особистості розуміють активну громадську діяльність, спрямовану на практичне використання економічних знань, переконань, навичок [4, 111]. Проте зміст економічної культури юриста більш багатогранний, оскільки включає в себе такі поняття, як відповідальність та професіоналізм. Тому доцільно говорити про вироблення певної моделі економічної культури юриста у сучасних економічних перетвореннях.

Виходячи з цього, економічна культура юриста — це рівень економіко-правового регулювання суспільних відносин на основі високої економічної обґрунтованості професійних дій з метою розвитку економічної незалежності України.

Таким чином, економічна культура юриста, передусім, передбачає ґрунтовне знання чинного законодавства у галузі економіки для ефективного здійснення економіко-правового регулювання. З цим пов'язані уміння орієнтуватися в потоці економічної інформації, розуміння причин виникнення певного дисбалансу в економіці, знання принципів перехідних економічних форм, економічної політики держави, визначення економічних та культурних прав громадян тощо. Економіка, як відомо, часто може перебувати в тіньовому секторі, що є однією із причин циклічного коливання виробництва. Тому на кожне таке «коливання», як правило, з'являються нові нормативно-правові акти. Тільки високий рівень економічної культури дозволить усвідомити вимушений (хоча й не виправданий) і, головне, тимчасовий характер таких правових норм. У про-

цесі реалізації важливо не знищити справді підприємницької, комерційної діяльності громадян, не принизити їх гідності.

Економічна культура юриста передбачає також глибоке знання природних економічних (або духовно-економічних) законів, які повинні стати моделлю економічних законів, що приймаються державою. Разом з тим економічна культура юриста є певним відображенням економічної культури суспільства, недотримання духовно-економічних законів призводить до непередбачуваних наслідків, катастроф, катаклізмів. Аналогічні мікроекономічні явища часто стають причиною правових явищ, де, в основному, і реалізується службовий обов'язок юриста. Тобто так чи інакше стихійний чи активний економічний розвиток суспільства включений у правовий простір.

Економічна культура дозволяє юристу проникати в економічну суть правових інститутів, розкривати закономірності їх розвитку, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між економічними та правовими явищами.

Високий ступінь оволодіння економічними знаннями і навиками дає можливість ефективно виконувати практичну юридичну діяльність: попереджати і запобігати недотриманню фінансової дисципліни посадовими особами та окремими громадянами; не допускати фінансово-господарських зловживань в державі; активно сприяти перетворенню тіньової економіки в державну; підтримувати чесне підприємництво і ставити перепони злочинним махінаціям тощо.

У здійсненні юристами-професіоналами державного контролю над економічною сферою життя суспільства і полягає їх захист економічної безпеки держави.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що економічна культура юриста допомагає йому глибше зрозуміти суть економічних реформ ринкового типу, ознайомитись із основними методами саморегулювання господарства та особливостями розвитку нових форм господарювання, що зміцнює економічний і науковий потенціал нашої держави. Економічна культура підвищує ефективність професійної діяльності юриста, ознаками якої виступають проведення економічного аналізу протиправних дій, логіка економічних узагальнень, захист економічних прав вітчизняного виробника тощо.

Література

1. Бресв Б. Д. Человек и производство. — М.: Мысль, 1989.
2. Коуз Р. Проблема социальных издержек // Коуз Р. Фирма, рынок и право. — М., 1993.
3. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К.: Велес, 2004.
4. Педагогічні технології: Навч. посіб. / О. С. Падалка, А. С. Нісімчук, І. О. Смолок, О. Т. Шпак. — К.: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1995.